

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ТА ПСИХОЛОГІЧНА СУТНІСТЬ БУЛІНГУ ЯК ОДНА З ГОЛОВНИХ ПРОБЛЕМ СИСТЕМИ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ ДІТЕЙ І МОЛОДІ

У статті проаналізовано соціально-педагогічну та психологічну сутність явища “булінг”, обґрунтовано необхідність систематичного вивчення цієї проблеми в освітньому середовищі та подолання її негативного впливу в контексті завдань системи освіти із формування громадянської свідомості дітей і молоді.

Ключові слова: булінг, насилля, насильство в освітньому середовищі, деструктивна взаємодія, громадянська свідомість, психологічна безпека.

Сучасний життєвий контекст не виключає явища насильства з процесів навчання і виховання. Проблему насильства в освітньому середовищі на сучасному етапі розробляють такі українські вчені, як: С. Бурова, М. Дмитренко, О. Лавриненко, В. Панок, В. Синьов та ін.

Значення поняття “насилля” полягає в тому, що внаслідок його впливу людину примушують вести себе не так, як вона того хотіла б. Насильство може бути спрямоване проти фізичного, психічного і морального здоров'я людини, її життєвих інтересів. Е. Волкова пропонує дотримуватися такого визначення поняття: “Насильство над дитиною – це фізичний, психологічний, соціальний вплив на людину (дитину) з боку іншої людини (дитини чи дорослого), сім'ї, групи або держави, які примушують її переривати значущу діяльність і виконувати іншу, що суперечить їй, або загрожувати її фізичному чи психологічному здоров'ю і цілісності” [2, с. 11].

Насильство в освітньому середовищі спричиняють:

1. Анонімність великих шкіл і відсутність різноманіття вибору освітніх установ. У великому шкільному колективі до насильства повертає значна анонімність, тобто менша ймовірність виявлення акту насильства та його обмеження, внаслідок того, що вчителю важко простежити за кожним, заглибитися в його проблеми.

2. Поганий мікроклімат в учительському колективі. Насильницькість у поведінці вчителя зумовлена тими самими факторами, що й у дітей. Дратівливість, незадоволеність учителів може переходити в агресію відносно дітей. На жаль, професійне вигорання вчителі часто зганяють на учнях.

3. Байдужість і байдуже ставлення. Перевантажені роботою вчителі часто не втручаються, вважаючи за краще залишати вирішення ситуації самим дітям [1, с. 15].

Насильство в освітньому середовищі може мати як одиничний, так і тривалий характер та виявлятися у формі фізичного чи психологічного насильства. За підсумками огляду зарубіжних досліджень відзначено, що поняттям, найбільш точно відображаючим ситуацію фізичного чи психологічного насильства тривалого характеру в освітньому середовищі, є булінг – вид соціальної агресії, коли домінантний індивід (чи група) навмисно йде на занепокоєння іншому.

Мета статті – визначити сутність явища “булінг” в освітньому середовищі з позиції сучасних світових досліджень у галузі педагогіки та психології, аргументувати негативний вплив булінгу в контексті завдань, що стоять перед системою освіти в сфері формування громадянина, пошуків шляхів подолання (мінімізації) цього негативного явища в освітньому середовищі.

Визначне місце в розвитку теорії булінгу зайняла праця Ольвеуса (1978). Розроблена дослідником модель булінгу в освітньому середовищі виступила основою подальших досліджень цієї проблеми таких авторів, як: Хезлер (1985); Бесага (1989); Роланд (1989); Сли (1995); Арора (1998); Квек (1999); Лейн (1999); Лі (1999); Рігбі (2000); Хелд (2000); І. Кон (2006); Д. Кутузова (2007); О. Маланцева (2007); О. Глазман (2009); І. Ачітаєва (2010); А. Стрельбицький (2010); Є. Файнштейн (2010); В. Петросянс (2011) [3, с. 5].

На сучасному етапі ми маємо кілька трактувань поняття “булінг”.

Роланд зазначає: “Булінг – це свідоме, тривале насильство, що не має характеру самозахисту і виходить від одного або кількох людей”.

І. Кон зауважує: “Булінг – це залякування, фізичний або психологічний терор, спрямований на те, щоб викликати в іншого страх і тим самим підпорядкувати його собі” [3, с. 6].

Бесаг наголошує: “Булінг – це неодноразовий напад – фізичний, психологічний, соціальний або вербальний – тими, чия влада формально чи ситуативно вища, на тих, хто не має можливості захиститися, з наміром заподіяти страждання для досягнення власного задоволення”.

Ольвеус відзначає: “Блілінг – особливий вид насильства, коли людина фізично нападає чи загрожує іншій людині, слабкій і безсилій, щоб ця людина відчувала себе наляканою, ізольованою, позбавленою свободи дій тривалий час”.

Хелд зазначає: “Булінг – це тривале насильство, фізичне чи психологічне, здійснюване однією людиною або групою і спрямоване проти людини, яка не в стані захиститися у фактичній ситуації, з усвідомленим бажанням заподіяти біль, налякати або піддати людину тривалому напруженню”.

Арора наголошує: “Булінг – це дії, які піддаються спостереженню, що наявні в спілкуванні між молодими людьми в школі, які є причиною появи почуття образи або стресу”.

Хезлер зауважує: “Булінг – це деструктивна взаємодія, в якій панівний суб’єкт неодноразово демонструє таку поведінку, яка викликає збентеження менш панівного суб’єкта” [6].

Найбільш вдалим, на наш погляд, є визначення поняття “булінг”, дане Д. Лейном: “Булінг – це тривале фізичне чи психічне насильство з боку індивіда або групи щодо індивіда, який не здатний захистити себе в конкретній ситуації”.

Аналіз сучасних зарубіжних праць, присвячених проблемам булінгу в освітньому середовищі, показує необхідність глибокого і систематичного вивчення цієї проблеми. Однак, привертає увагу факт дистанціювання

школи та педагогів від проблеми булінгу, а також недостатня поінформованість педагогів про причини і форми булінгу у відносинах між школярами. Як правило, вчителі не уявляють масштабів поширення проблеми і не знають, як боротися із цим явищем, що набирає оберти [5, с. 160].

У контексті завдань, що стоять перед системою освіти у формуванні громадянської свідомості дітей і молоді, виховання громадянина не можна не дооцінювати вкрай негативний вплив цього, без сумніву, ганебного явища на результати освітньо-виховного процесу.

Як відомо, формування громадянської позиції містить всю сукупність питань і проблем становлення та розвитку особистості, а саме:

- засвоєння нових знань та їх практичне застосування;
- особистісний розвиток;
- соціалізацію;
- самореалізацію;
- морально-ціннісні орієнтації;
- професіоналізм та ін.

Виходячи із цього, основними напрямками формування громадянської позиції є формування громадянських якостей у єдності освіти, виховання та суспільного досвіду; формування громадянської зрілості; формування громадянськості як інтегративної якості особистості; формування громадянина у різноманітних видах діяльності.

Цілком очевидно, що повноцінний розвиток і реалізація індивідуальних можливостей людини можливі тільки у певних умовах. Провідне місце серед них належить якості міжособистісного спілкування і психологічної безпеки в освітньому середовищі. У свою чергу психологічна безпека освітнього середовища виражається в захищеності від психологічного насильства у відносинах для всіх учасників освітнього середовища [4].

Мінімізація проблеми булінгу в освітньому середовищі пов'язана з вирішеннями на різних рівнях таких завдань: на рівні держави – підтримка освітньо-виховних програм; на рівні школи – введення правил, статутів; на рівні класів – створення умов для ефективного спілкування і взаємодії дітей; на рівні індивідуальної поведінки вчителя – уважність щодо взаємодії дітей і власне позитивне ставлення до них.

Висновки. Результати теоретичного аналізу булінгу в освіті свідчать про недостатню поінформованість педагогів про причини і форми булінгу в шкільному середовищі. Існує гостра потреба в психологічній та педагогічній теорії та практиці в подальшому вивченні форм і причин, психологічних характеристик учасників, форм і методів вирішення цієї проблеми.

Список використаної літератури

1. Анцупов А.Я. Профилактика конфликтов в школьном коллективе / А.Я. Анцупов. – М. : Владос, 2004. – 207 с.
2. Баева И.А. Психологическая безопасность в образовании / И.А. Баева. – СПб, 2002. – 271 с.
3. Барліт О.О. Соціально-педагогічна та психологічна проблема булінгу в освітньому середовищі / О.О. Барліт, А.Ю. Барліт. – Запоріжжя : Олекс, 2011. – 52 с.

4. Барліт О.О. Гражданская позиция как мировоззренческая ориентация личности / О.О. Барліт, Т.А. Галантюк // Позашкілля Запоріжжя : науково-методичний журнал. – 2010. – Вип. 2. – С. 10–12.

5. Глазман О.Л. Психологические особенности участников буллинга / О.Л. Глазман // Известия Российского государственного педагогического университета имени А.И. Герцена. – 2009. – № 102. – С. 159–165.

6. Лейн Д. Школьная травля (буллинг) / Д. Лейн // Детская и подростковая психотерапия / под ред. Д. Лейна, Э. Миллера. – СПб. : Питер, 2001. – С. 240–274.

Барліт О.А., Барліт А.Ю. Социально-педагогическая и психологическая сущность явления “буллинг” как одна из главных проблем системы образования в формировании гражданского сознания детей и молодежи

В статье анализируется социально-педагогическая и психологическая сущность явления “буллинг”, обосновывается необходимость систематического изучения этой проблемы в образовательной среде и преодоления ее негативного влияния в контексте заданий системы образования в формировании гражданского сознания детей и молодежи.

Ключевые слова: буллинг, насилие, насилие в образовательной среде, деструктивные взаимодействия, гражданское сознание, психологическая безопасность.

Barlit O., Barlit A. Socio-pedagogical and psychological nature of the phenomenon of “bullying” as one of the main problems of the education system in the formation of civic consciousness of children and young people

The article analyzes the socio-pedagogical and psychological nature of the phenomenon of “bullying”, the necessity of a systematic study of this problem in the educational environment and overcoming its negative influence in the context of the targets of education in shaping the civic consciousness of children and young people.

Key words: bullying, violence, violence in the educational environment, destructive interaction, civic consciousness and psychological safety.